

Оригинални научни рад
УДК: 352(497.11)"1990/1994"
329(497.11)"1990/1994"
DOI: 10.5937/zrffp53-44206

ИЗБОРИ НА ПОДРУЧЈУ ОПШТИНЕ НОВИ ПАЗАР ПОЧЕТКОМ ДЕВЕДЕСЕТИХ ГОДИНА XX ВЕКА

Ратко С. МИНИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет

---

¹ minicratko96@gmail.com

Рад примљен: 26. 4. 2023.

Рад прихваћен: 4. 12. 2023.

ИЗБОРИ НА ПОДРУЧЈУ ОПШТИНЕ НОВИ ПАЗАР ПОЧЕТКОМ ДЕВЕДЕСЕТИХ ГОДИНА ХХ ВЕКА

Кључне речи:
избори;
Рашка област;
Санџак;
Нови Пазар;
Странка
демократске
акције (СДА);
Социјалистичка
партија Србије
(СПС);
Српски покрет
обнове (СПО).

Сажетак. Деведесете године прошлога века довеле су до обнове вишестраначког система у Србији. Политичке прилике и дешавања на простору општине Нови Пазар тога периода била су спецификум у политичком животу Србије. Вишенационална структура у општини допринела је различитом виђењу друштвено-политичких процеса који су се одвијали на нивоу Југославије. Нестабилна политичка ситуација „хранила је причу” о угрожености и Срба и Муслимана. То је довело до доминације једнонационалних политичких организација и националних питања у друштвено-политичком животу општине. У раду смо приказали како је текло политичко организовање на подручју општине Нови Пазар почетком деведесетих година ХХ века, објаснили најважније друштвено-политичке околности и процесе који су обележили тај период и анализирали резултате вишестраначких избора организованих на подручју општине у том периоду.

Увод

Успостављањем прво војне, а потом и политичке доминације на простору Југославије од стране Комунистичке партије током Другог светског рата започео је процес затирања вишестраначког парламентаризма. На изборима 11. новембра 1945. године фактички је означена партијска диктатура Комунистичке партије Југославије (у даљем тексту: КПЈ). Ови избори означили су дефинитивну смрт опозиције и увођење једнопартијског система који ће доминирати у Југославији све до почетка деведесетих година XX века (Cvetković, 2020, стр. 168).

Након пада Берлинског зида и урушавања социјализма, у коме су постојале једностраначке скупштине, отпочео је процес репарламентаризације. Почетак тог процеса обележило је успостављање вишепартизма, односно обнављање или трансформација неких старих и стварање нових партија, као и организовање вишепартијских избора (Pavlović, 2020, стр. 25–26).

Политичка плурализација у Србији каснила је у односу на друге југословенске републике. Од стране руководства СР Србије она је прво предложана у форми беспартијског плурализма, чиме би се новостворене политичке организације укључиле у „демократски дијалог и изграђивању заједничких ставова у оквиру Социјалистичког савеза радног народа” (Jovanović i Vučićević, 2020, стр. 74). Овај контрадикторан приступ напуштен је на XI конгресу Савеза комуниста Србије, децембра 1989. године. На конгресу је усвојено да „Савез комуниста не полаже право на политички монопол”. Тиме је СК Србије постао само један од актера у будућим политичким процесима (Jovanović i Vučićević, 2020, стр. 74).

Крајем децембра 1989. године, група угледних интелектуалаца, састављена од критичара Титовог режима, најавила је формирање Демократске странке. Партија је формирана на оснивачком конгресу 3. фебруара 1990. године. Убрзо је уследило оснивање Српског покрета обнове, 14. марта 1990. године, и трансформација СК Србије и Социјалистичког савеза радног народа Србије у Социјалистичку партију Србије, 17. јула 1990. године. Српска радикална странка формирана је 23. фебруара 1991. године (Pavlović, 2020,

стр. 30). У почетном периоду политичке плурализације наведене странке биле су најзначајнији политички фактори. Страначка плурализација и политички процеси на простору новопазарске општине пратили су и следили наведене процесе и дешавања на савезном и републичком нивоу.

У тексту који следи најпре смо приказали како је текла обнова вишестраначког система, односно како је текло почетно страначко организовање на подручју општине Нови Пазар 1990. године. Потом смо пажњу посветили друштвено-политичкој ситуацији на подручју општине која је претходила првим вишестраначким изборима и резултатима тих избора. На крају смо приказали дешавања и изборе на подручју општине током раног периода политичког плурализма (1991–1994).²

Обнова вишестраначја на подручју општине Нови Пазар

Убрзана демократизација и плурализација у Србији уследила је након ванредног XIV конгреса Савеза комуниста Југославије. Након завршетка конгреса отпочела је јавна расправа о вишепартијском организовању у Србији која је довела до усвајања Закона о политичким организацијама 19. јула 1990. године. Њиме је грађанима било зајемчено удруживање у политичке организације („Службени гласник СРС”, 37/1990).

Већ током расправе о Нацрту закона о политичким организацијама дошло је до првог јавног политичког организовања ван организација СК на подручју општине Нови Пазар. У Дому културе Новог Пазара 17. марта одржана је Оснивачка скупштина Удружења грађана „Рас”. Према Статуту, то је била „организација добровољно организованих грађана са циљем остваривања економских, политичких, културних, социјалних, образовних и других потребних услова за повратак исељених и заустављање исељавања Срба са територије општина Нови Пазар, Сјеница и Тутин, уз поштовање постојећих закона и очување слоге и братства између Срба и других народа који сада живе на овој територији” (Никодиновић, 2016, стр. 17). За председника Удружења „Рас” изабран је Добросав Никодиновић из Новог Пазара. Иако политички активно, Удружење „Рас” није прерасло у странку. Стога, према писању листа *Брајстиво*, прва страначка личност ван организација комунистичке партије на подручју општине био је Златан Личина, новинар листа предузећа „Војин Поповић” (*Брајстиво*, 27. IV 1990, стр. 6).

Убрзо по представљању Златана Личине уследила су и страначка организовања на простору општине. Странка демократске акције први пут се јавно појавила 8. јула 1990. године, организовањем састанка проширеног иницијативног одбора (*Брајстиво*, 13. VII 1990, стр. 2). Оснивачка

² Недостатак и немогућност приступа архивским фондовима политичких организација које су деловале у наведеном периоду условила је да у раду користимо само фондове општинске организације СПС.

скупштина СДА Санџака одржана је 29. јула 1990. године у Новом Пазару. Скуп је организован на градском стадиону. У медијима су бројке присутних варирале између 15.000 и 40.000 људи (*Борба*, 8. VIII 1990, стр. 10; *Svet*, 8. VIII 1990, стр. 4; *Политика*, 30. VII 1990, стр. 8; *Политика експрес*, 6. VIII 1990, стр. 5). На скупу је истакнут програм странке заснован на Програмској декларацији СДА. Странка демократске акције представљена је као „политички савез грађана Југославије који припада муслиманском културно-повијесном кругу” (SDA Sandžaka, 2012).

До званичног регистровања странке није дошло непосредно након скупа, с обзиром на то да Закон о политичким организацијама СР Србије није дозвољавао оснивање огранака странака из других република на територији СР Србије. Стога је, уместо огранка СДА Сарајева, дошло до оснивања СДА у Новом Пазару, засноване на територијалном принципу, као засебне странке. Оснивачка скупштина СДА у Новом Пазару одржана је 11. августа 1990. године у Дому културе у Новом Пазару. За првог председника странке изабран је Сулејман Угљанин (*Вечерње новости*, 12. VIII 1990, 12).

Након оснивања СДА уследила је промоција Српског покрета обнове. Скуп промоције СПО, називан и „Сабор Срба”, одржан је 9. септембра 1990. године испред Петрове цркве код Новог Пазара. На скупу је, према информацијама СУП-а Новог Пазара и локалног листа *Брајсџиво*, присуствовало између 15.000 и 20.000 људи (Никодиновић, 2016, стр. 130; *Брајсџиво*, 14. IX 1990, стр. 6). Према писању републичке штампе, ова бројка износила је 30.000 људи. Српски покрет обнове представљен је као странка са израженим српским националдемократским опредељењем (*Вечерње новости*, 10. IX 1990, стр. 23; *Борба*, 10. IX 1990, стр. 4; *Политика експрес*, 10. IX 1990, стр. 1–2).

Октобра месеца 1990. године дошло је до конституисања Месног и Обласног одбора СПО. За председника Обласног одбора СПО за Рашку област (Нови Пазар, Сјеница, Тутин, Лепосавић, Зубин Поток, Пријепоље, Придој и Нову Варош) изабран је Раденко Јоковић, док је за председника Месног одбора СПО за Нови Пазар изабран Тихомир Петровић, дотадашњи председник Иницијативног одбора. Приликом конституисања одбора истакло се да „то није четнички, ни партизански, већ само национални покрет Срба” (*Брајсџиво*, 19. X 1990, стр. 4).

Социјалистичка партија Србије на подручју општине Нови Пазар основана је тек након СДА и СПО. Касном организовању допринело је нејединство чланова општинских организација (СК, ССРН и др.) према питању Космета и поверења у политику руководства СР Србије предвођеног Слободаном Милошевићем. Иницијативни одбор формиран је у августу од стране некадашњих чланова СК и ССРН-а.³

³ Историјски архив „Рас” Нови Пазар (у даљем тексту: ИАРНП), Нови Пазар, Општински комитет Савеза комуниста Новог Пазара (у даљем тексту: ОК СК), Inicijativni odbor SPS Opštine Novi Pazar, 1990.

Изборна конференција СПС одржана је 26. октобра 1990. године. Странка је представљена као партија вишенационалне оријентације која ће се залагати за праведно друштво слободних и равноправних људи, где би национални односи били засновани на принципу пуне равноправности и једнакости пред законом. На изборној конференцији Добросав Никодиновић, председник Удружења „Рас“, изабран је у општински одбор СПС. Након његовог избора конференцију су напустили истакнути чланови некадашњих општинских организација (СК, ССРН и др.) претежно муслиманске националности⁴ (*Брајтсџво*, 2. XI 1990, стр. 3).

Поред наведених странака, на подручју општине током 1990. године основано је још неколико других од којих су најзначајније Савез реформских снага Југославије (СРСЈ) и Савез комуниста покрет за Југославију (СК–ПЈ). Програм СРСЈ био је превасходно заснован на економији, док су друга питања, попут националних, добила мањи значај у деловању странке (*Брајтсџво*, 26. X 1990, стр. 4). Савез комуниста покрет за Југославију представио се као странка која је „идејни наследник Савеза комуниста Југославије из најбољих времена“ и чија је намера да придобије присталице из редова бившег СК (*Брајтсџво*, 23. XI 1990, стр. 7).

Први вишесџраначки избори (1990)

До усвајања новог Устава Србије дошло је 28. септембра 1990. године. С обзиром на то да су усвојена и три изборна закона (Закон о избору народних посланика за Народну скупштину, Закон о избору председника Републике и Закон о изборним јединицама за избор посланика), отпочеле су изборне активности („Службени гласник РС“, 1/1990). Оне су у новопазарској општини озваничене „позивом грађана да преконтролишу и допуне бирачке спискове који су им доступни у месним канцеларијама и Секретаријату за општу управу Скупштине општине“ (*Брајтсџво*, 5. X 1990, стр. 1).

Почетку званичне изборне кампање претходила су дешавања на простору новопазарске општине, али и Србије и Југославије, која су довела до хомогенизације бирачког тела по националној основи, као и пад поверења у СК. Међунационалне поделе почеле су да долазе до изражаја након завршетка ванредног XIV конгреса СКЈ. Почетак фебруара донео је неколико инцидената манифестованих кроз „псовке и паролe на националистичкој

⁴ Као разлог за напуштање конференције, Русто Ђоровић је навео Никодиновићев интервју за лист *Далмација*. Према његовим речима, он не може бити у истој партији са Никодиновићем, с обзиром на то да је он у листу *Далмација* оценио Муслимане као „луд и диваљ народ“.

основи, ломљење излога и застрашивање грађана”.⁵ Јачало је и неповерење у СК. У прва два месеца дошло је до повећаног броја враћања партијских књижица, а као најчешћи разлози навођени су „незадовољство општим стањем у земљи, прекид 14. ванредног конгреса, стање на Косову, економска ситуација и висока партијска чланарина”.⁶ Позиционирање према косовском питању направило је поделу међу новопазарским комунистима. Лојалност муслиманских комуниста руководству Србије формално је исказивана на састанцима, али не и током практичног деловања.⁷

Средином марта на подручју општине основано је Удружење грађана „Рас”. Питање исељавања становништва са подручја општине у значајној мери се актуализовало. Политички представници Срба потенцирали су разлоге српског исељавања у претходној деценији док су представници Муслимана отворили питање сопственог исељавања током шесте и седме деценије прошлога века.⁸ Убрзо након оснивачке скупштине Удружења грађана „Рас”, током месеца априла, његови представници имали су састанак са председником Извршног већа Скупштине Србије. Приликом састанка сачињена је „Белешка”, која је довела до додатног дискредитовања руководства Србије и СК код локалног муслиманског становништва.⁹

⁵ Тридесет првог јануара „спрејом на рекламним паноима исписане су четири пароле са позиција муслиманског национализма, вређајући председника Председништва СР Србије и Србе, а величајући Азема Власија”. Другог и 3. фебруара „у улици Едварда Кардеља растурени су леци којим се вређа Слободан Милошевић и даје се подршка Косову”. Четвртог фебруара разбијен је киоск *Борбе* у улици 28. новембар, „на месту где је истакнута слика (постер) председника Председништва СР Србије Слободана Милошевића” (*Брајстиво*, 9. II 1990, стр. 6).

⁶ У прва два месеца СК напустио је 31 члан. За целу 1989. годину овај број је износио 60 чланова – ИАРНП, ОК СК, Акciono, organizaciono i klasno socijalno jačanje Saveza komunista i kretanje članstva u organizaciji SK Opštine Novi Pazar u 1989. godini, 1990; ИАРНП, ОК СК, Informacija o kretanju članstva od 1. 1. 1990 – 28. 2. 1990. godine, 1990.

⁷ Након многобројних сличних митинга широм Србије, на простору општине организован је један „импровизовани митинг”. Он је показао дејство понашања општинског руководства. Код Срба је тај митинг протумачен као кукавички, док је код Муслимана још једном створен утисак да се не треба борити за државу Србију (Архива Општинског одбора Социјалистичке партије Србије (у даљем тексту: ОО СПС), Нови Пазар, Analiza sprovedenih izbora za narodne poslanike i predsednika Republike Srbije u opštini Novi Pazar, 1991).

⁸ У научној литератури о исељавању Срба мало је писано. За разлику од српског, исељавање Муслимана је током наведеног периода у значајној мери обрадио Сафет Банковић (1993; 1996).

⁹ Белешка је у потпуности пренесена 25. маја 1990. године у листу *Брајстиво* након што је локално руководство проценило да би њеним објављивањем дошло до дискредитовања чланова Удружења грађана „Рас”. Уместо чланове, она је дискредитовала руководства општине и Србије. Тенденциозни и на појединим местима неуте-

Ситуацију су додатно компликовали „међунационални инциденти” попут дешавања у новопазарској Радној јединици „Прве петолетке”¹⁰ као и случајеви исписивања парола „Смрт Муслиманима” широм општине.¹¹ Наведени догађаји, уз повећање прекршаја по националној основи крајем маја и почетком јуна, довели су до тога да Општински орган за прекршаје у Новом Пазару да преимућство у решавању прекршаја „који могу да изазову дубље међунационалне сукобе” (*Брајсћиво*, 8. VI 1990, стр. 7).

У атмосфери међунационалног неповерења на простору општине дошло је до појачаних активности СДА. Замишљена не као партија, већ као општенародни покрет муслиманског народа у Југославији, стекла је огромне симпатије, а у кратком временском периоду и огромну подршку локалног муслиманског становништва. Масовност Оснивачке скупштине СДА од 29. јула довољно говори о њеном добром пријему. Негативан пријем Оснивачке скупштине СДА на нивоу републике, посебно у републичкој штампи,¹² довео је до даље и све израженије хомогенизације локалног муслиманског становништва.

мењени ставови изнети од чланова Удружења перципирани су у општини од стране локалног муслиманског становништва као ставови руководства Србије (*Брајсћиво*, 25. V 1990, стр. 4; *Брајсћиво*, 29. VI 1990, стр. 4–5).

¹⁰ Након усвајања захтева радника српске националности да се у мензи служе и конзерве са свињским месом, уследио је бојкот мензе запослених Муслимана, с обзиром на то „да им такав потез руководства угрожава верски интегритет”. Бојкоту је претходила одлука генералног директора „Прве петолетке” у Трстенику о померању вечере за време рамазанског поста, како би се изашло у сусрет радницима исламске вероисповести. Проблем је добио нову димензију када је руководство, на предлог пословође смене, одлучило да обележи прибор за јело којим би се служили Срби. Иако је одлука трајала само један дан, изазвала је мноштво реакција и дала основе за даље поделе (*Брајсћиво*, 27. IV 1990, стр. 6).

¹¹ Крајем маја на згради Одбора Исламске заједнице у Новом Пазару појавиле су се паролe исписане црвеним спрејем са поруком „Смрт Муслиманима”. Исписивање парола „Смрт Муслиманима” било је и на „канцеларији Удружења уleme, на згради пензионера у кругу одборских простора, на Дому радничког универзитета, у занатском центру, касније на згради робне куће Београд и на згради службе СДК”. Ови догађаји имали су одјека и на нивоу Југославије, с обзиром на то да су сличне поруке исписане претходно на Бајракли џамији у Београду (*Preporod*, 1. VI 1990, стр. 1, 20; *Preporod*, 15. VI 1990, стр. 10).

¹² С обзиром на то да је скуп у себи садржао извесну „верску” ноту, да су се чуле и виделе различите поруке уперене против политичких ставова руководства Србије, попут доласка Угњанина на скуп у колима љубљанских таблица док је у јеку био сукоб Словеније и Србије око концепције уређења Југославије и да је изнето негативно деловање претходних руководства Србије, отпочела је негативна медијска кампања на нивоу републике према Муслиманима и исламу. Ту се највише истакло деловање листа *Полићике*, у коме је готово свакодневно током прве половине августа 1990. године у рубрици „Одјеци и реоговања” негативно писано о Оснивачкој скупштини (*Полићика*, 4. VIII 1990, стр. 12; *Полићика*, 14. VIII 1990, стр. 12).

Атмосфера неповерења међу локалним становништвом преовладала је након завршетка скупа промоције СПО. Митинг је био обележен српском, православном и четничком иконографијом, говорима истакнутих чланова СПО, као и контроверзном реченицом председника странке Вука Драшковића (BSoft Media Studio, 2019). Иако је скупу присуствовао велики број припадника муслиманске националности, он је прошао без иједног инцидента. Проблеми су настали непосредно након завршетка скупа. На подручју града дошло је до сукоба милитантних група СДА са органима јавне безбедности. У овим сукобима неколико лица задобило је лакше телесне повреде, а дошло је и до привођења извесног броја људи због кршења јавног реда и мира (Никодиновић, 2016, стр. 130–132; *Политика експрес*, 10. IX 1990, стр. 1–2).

Повећање антагонизма и неповерења међу становништвом општине минимизирало се од стране чланова тадашњих општинских организација. На јавним седницама, односи су често карактерисани као добри, а деликатна питања су избегавана.¹³ Доласком СДА на простору општине однос према међунационалним односима у потпуности се променио. Након завршетка скупа СПО, уместо о добрим, говорило се скоро само о „лошим међунационалним односима”. Обостране оптужбе храниле су неповерење и страх, како од српског тако и муслиманског национализма. У таквој атмосфери дошло је до организовања првих избора.

Први вишестраначки избори одржани су 9. децембра 1990. године. Нови Пазар био је подељен у две изборне јединице, и то 77 (Нови Пазар I) и 78 (Нови Пазар II). У Изборној јединици 77 предложени кандидати били су: Хаздо Медовић, дипломирани економиста (СПС), Махмут Мемич, адвокат (СДА), Драган Симовић, економиста (СПО), и Изудин Шушевић, професор (СРСЈ). У Изборној јединици 78 предложени кандидати били су: Бранко Јовановић, универзитетски професор (СПС), Ризах Груда, професор (СДА), Раденко Јоковић, дипломирани правник (СПО), Назим Нокић, специјалиста интерне медицине (СРСЈ), и Божидар Добрић, пензионер (Група грађана) (*Брајство*, 7. XII 1990, стр. 1). Према подацима, у Изборној јединици 77 било је уписано 29.803 бирача, док је та бројка у Изборној јединици 78 износила 25.008 бирача.¹⁴ Поред избора за народне посланике, у истом временском периоду одржани су и избори за председника Републике. Најпознатији кандидати за избор председника Републике били су: Вук Драшковић (СПО), Иван Ђурић (СРСЈ) и Слободан Милошевић (СПС). Странка демократске акције кандидовала је сопственог кандидата, Сулејмана Угљанина („Службени гласник РС”, 15/1990).

¹³ Ситуација о „идиличним” међунационалним односима почела се мењати током јавне расправе о међунационалним односима у организацијама СК новопазарске општине, маја месеца (*Брајство*, 1. VI 1990, стр. 1).

¹⁴ ОО СПС, Нови Пазар, *Analiza sprovedenih izbora za narodne poslanike i predsednika Republike Srbije u opštini Novi Pazar*, 1991.

На првим вишестраначким изборима у новопазарској општини одзив је био веома добар. У Изборној јединици 77 гласало је 26.012, односно 87,2% уписаних бирача, док је та бројка у Изборној јединици 78 износила 21.070, односно 84,3% уписаних бирача.¹⁵

У Изборној јединици 77 највише гласова добио је адвокат Махмут Мемид (СДА), за кога је гласало 20.664 грађана, односно 79,48% изашлих бирача. Хаздо Медовић (СПС) освојио је 2.088, Драган Симоновић (СПО) 1.604 и Изудин Шушевић (СРСЈ) 1.214 гласова. Изборна комисија регистровала је 1.902 неупотребљива и 409 неважећих гласачких листића. За председничког кандидата гласало је 26.007 бирача. Највише гласова припало је Сулејману Угљанину – 20.583. Слободан Милошевић освојио је 2.336, Иван Ђурић 1.801 и Вук Драшковић 708 гласова.¹⁶

У Изборној јединици 78 највише гласова добио је Ризах Груда, професор, за кога је гласао 11.431 грађанин, односно 54,25% изашлих бирача. Раденко Јоковић (СПО) освојио је 4.455, Бранко Јовановић (СПС) 3.765, Назим Нокић (СРСЈ) 546 и Божидар Добрић 496 гласова. Изборна комисија регистровала је 3.473 неупотребљива и 367 неважећих гласачких листића. За председничког кандидата највише гласова освојио је Сулејман Угљанин – 11.685. Слободан Милошевић освојио је 5.896, Вук Драшковић 2.669 и Иван Ђурић 164 гласа.¹⁷ Резултати странака на првим парламентарним изборима у изборним јединицама 77 и 78 приказани су у Табели 1.

Табела 1. Остварени резултати странака по изборним јединицама на првим парламентарним изборима у општини Нови Пазар

	Изборна јединица 77	Изборна јединица 78	Свега
СДА	20.664	11.431	32.095
СПС	2.088	3.765	5.853
СПО	1.604	4.455	6.059
СРСЈ	1.214	546	1.760
Уписан број бирача	29.803	25.008	54.811

Странка демократске акције успела је да на простору општине оствари максималан учинак обезбедивши два посланичка места у Народној скупштини Републике Србије. Њен кандидат за председника Републике

¹⁵ ОО СПС, Нови Пазар, *Analiza sprovedenih izbora za narodne poslanike i predsednika Republike Srbije u opštini Novi Pazar*, 1991.

¹⁶ ОО СПС, Нови Пазар, *Analiza sprovedenih izbora za narodne poslanike i predsednika Republike Srbije u opštini Novi Pazar*, 1991; *Izbori 1990. Konačni rezultati izbora za predsednika Republike i narodne poslanike*, 1991.

¹⁷ ОО СПС, Нови Пазар, *Analiza sprovedenih izbora za narodne poslanike i predsednika Republike Srbije u opštini Novi Pazar*, 1991; *Izbori 1990. Konačni rezultati izbora za predsednika Republike i narodne poslanike*, 1991.

остварио је, такође, одличан резултат, остваривши убедљиву победу на нивоу општине. Осим успеха на нивоу општине, он је остварио и запажен резултат на нивоу Републике, будући да је успео да освоји 109.459 гласова, од чега је 32.268 дошло са простора општине. Испред Угљанина нашла су се само три кандидата и то представници СПС, СПО и СРСЈ (*Konačni rezultati izbora za predsednika Republike i narodne poslanike*, 1991). Резултати кандидата за председника државе најважнијих политичких партија у изборним јединицама општине Нови Пазар приказани су у Табели 2.

Табела 2. Остварени резултати председничких кандидата по изборним јединицама у општини Нови Пазар на првим председничким изборима

	Изборна јединица 77	Изборна јединица 78	Свега
Сулејман Угљанин (СДА)	20.583	11.685	32.268
Слободан Милошевић (СПС)	2.336	5.896	8.232
Вук Драшковић (СПО)	708	2.669	3.377
Иван Ђурић (СРСЈ)	1.801	164	1.965

Избори током раној периода политичкој плурализма (1991–1994)

Након првих вишестраначких избора, политичка ситуација у општини постала је у потпуности другачија. Први пут након 45 година, Комунистичка партија није била доминантна. У том периоду дошло је и до погоршања ситуације на нивоу Југославије. Средином године Словенија и Хрватска прогласиле су независност, а отпочели су и отворени сукоби између ЈНА и словеначке Територијалне одбране (Алексић, 2018, стр. 137). Дешавања на нивоу Југославије имала су пресудан утицај на политичке прилике у Новом Пазару. Током маја 1991. године основано је Муслиманско национално вијеће Санџака¹⁸ (Вошњачко национално вијеће). Иницијатива о „Историјском споразуму Срба и Муслимана”, након почетка грађанског рата, довела је до већег ангажовања Муслиманско-бошњачке организације на простору општине. Ангажовањем МБО дошло је до прве политичке плурализације међу муслиманским становништвом општине¹⁹ (*Брајсџиво*, 23. VIII 1991,

¹⁸ Након завршетка рата у Босни и Херцеговини, МНВС је преименован у Бошњачко национално вијеће Санџака. Након октобарских промена дошло је до правног регулисања статуса националних мањина. Почетком 2003. године одржана је изборна скупштина БНВС-а у Новом Пазару. Том приликом суспендовано је БНВС, а у складу са новим законом почело је да функционише Бошњачко национално вијеће.

¹⁹ Оснивање МБО није благонаклоно примљено међу већином становништва муслиманске националности. Током Оснивачке скупштине МБО, настали су ин-

стр. 3). У октобру је организован „Референдум за аутономију Санџака” (*Preporod*, 1. XI 1991, стр. 13). Након референдума, поделе међу локалним становништвом постале су још израженије.

Почетак признавања независности Словенији и Хрватској, јануара 1992. године, определио је Владу Србије да упути позиве представницима преосталих република на разговор о наставку постојања Југославије. Позиву су се одазвали само представници Црне Горе. Чланови Савезног већа СФРЈ, састављеног од делегата из Србије и Црне Горе, изгласали су 27. априла Устав и прогласили нову државу – Савезну Републику Југославију (Goati, 2001, стр. 48).

Стварањем СРЈ приступило се организовању избора за посланике Савезне скупштине. Истог дана кад је проглашен Устав СРЈ донети су Закон о избору савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине и одлука да се избори за Веће грађана Савезне скупштине одрже већ 31. маја 1992. године (Goati, 2001, стр. 48). Чланом 5. Закона прихваћена је комбинација већинског и пропорционалног система.²⁰

Опозиционе партије нису учествовале у припреми стварања и изгласавања Устава, те су се изборни закони нашли под њиховом жестоком критиком. Најутицајније опозиционе партије Србије и Црне Горе (СПО, ДС и др.) упутиле су примедбе на предстојеће изборе. То су биле „краткоћа изборног рока, одсуство одговарајуће финансијске помоћи партијама за учешће на изборима и монополисање радија и телевизије од стране владајућих странака, СПС у Србији и ДПС у Црној Гори”. Пошто примедбе нису уважене, оне су дојкотовале изборе (Goati, 2001, стр. 50).

Први Савезни избори одржани су 31. маја 1992. године. Према Закону о изборним јединицама за избор савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине, Нови Пазар је припао Изборној јединици 26 – Рашка. У овој изборној јединици, поред општине Нови Пазар, биле су и општине Рашка, Сјеница и Тутин („Службени гласник РС”, 26/1992). Кандидате за народне посланике у Савезној скупштини предложиле су СПС, СК–ПЈ и три

циденти, при чему је спречена јавна промоција странке. То је довело до тога да се Оснивачка скупштина МБО одржи у приватној кући Касима Зоранића, оснивача и првог председника МБО (Crnišaniin, 2005, стр. 79).

²⁰ „Од укупног броја посланика који се бирају у републици-чланици, једна половина бира се између појединачно утврђених кандидата с листе кандидата (већински систем), а друга половина према листи политичких странака (систем сразмерног представништва) ако тај однос није друкчије уређен. Кад је реч о већинским изборима, прихваћен је облик просте већине. За посланика ће бити изабран кандидат са листе кандидата који добије највећи број гласова бирача који су гласали у изборној јединици. Што се тиче посланика који се бирају по систему сразмерног представништва, изборна квота се израчунава тако што се број гласова бирача, који су гласали у републици-чланици са листе политичких странака, дели бројем посланика који се у њој бира по тој листи” (Goati, 2001, стр. 49).

кандидата групе грађана. Социјалистичка партија Србије предложила је три кандидата, од којих су два била на пропорционалној листи и један на већинској. За разлику од њих, СК–ПЈ предложила је два кандидата, и то једног на пропорционалној и једног на већинској листи. Од три кандидата Групе грађана, Добросава Никодиновића предложила је Група грађана из Новог Пазара, док је другу двојицу предложила Група грађана из Рашке.²¹ Од 55.227 уписаних грађана у бирачко тело, на изборе је изашло 14.600, што је 26,43%. У Новом Пазару, на пропорционалној листи, СПС је освојио 6.886 или 47,17% гласова. За њим су следиле Српска радикална странка са освојених 5.489 или 37,60% и СК–ПЈ са освојених 717 или 4,91% гласова. Незнатан број гласова припао је НС, РПЈ и ДЗВМ. За народне посланике, према већинском принципу, највише гласова освојио је Добросав Никодиновић, кандидат Групе грађана, узевши 6.850 гласова, односно 46,92% од укупног броја. Миро Васојевић, кандидат СПС-а, освојио је 3.251 глас или 22,26%, док је Фериду Хамидовићу, кандидату СК–ПЈ, припало 2.038 или 13,96% гласова. Поред наведених, запаженији резултат остварио је Миодраг Красојевић, радикал из Рашке. Он је успео да освоји 1.642, односно 11,25% гласова.²² Због слабијег резултата у другим општинама Изборне јединице 26, иако је добио највише гласова у Новом Пазару, Добросав Никодиновић није изабран за посланика Савезне скупштине. За народног посланика према већинском принципу изабран је Миро Васојевић, председник СПС-а Сјенице. Он је успео да освоји 14.958, док је Никодиновић добио 8.213 гласова. Поред победе на већинској, СПС је успео однети победу и на пропорционалној листи, добивши 20.367 гласова. На другом месту била је СРС са 13.997, док су остале партије освојиле незнатан број гласова. Убедљива победа на пропорционалној листи омогућила је СПС-у да освоји сва посланичка места у Изборној јединици 26 (*Брајтсјиво*, 10. VI 1992, стр. 9). Као посланици изабрани су Миро Васојевић из Сјенице, Енес Ђоровић из Новог Пазара и Горица Гајевић из Рашке („Службени гласник РС”, 37/1992).

Поред савезних избора, у истом дану одржани су и први локални вишестраначки избори на подручју општине. Они су, такође, протекли у бојкоту истакнутих општинских партија (СДА, СПО и др.). Према Статуту Скупштине општине Нови Пазар одређено је бирање 47 одборника у 47 изборних јединица (*Брајтсјиво*, 20. V 1992, стр. 6). На првим општинским изборима учествовале су СПС и СК–ПЈ. Касна одлука партија са доминантним чланством Муслимана, превасходно СДА, о прихватању бојкота, довела је до тога да у 15 изборних јединица није било кандидата за народне

²¹ ОО СПС, Нови Пазар, *Izveštaj o radu opštinske organizacije Socijalističke partije Srbije*, 1992, стр. 3.

²² ОО СПС, Нови Пазар, *Analiza sprovedenih izbora za narodne poslanike u Skupštini SR Jugoslavije i narodne odbornike u Skupštini opštine Novi Pazar*, 1992, стр. 1.

одборнике.²³ С обзиром на то да није била сигурна у бојкот СДА, ОО СПС није предложила кандидате у чак 17 изборних јединица, јер је сматрала да ту „нема шта да тражи”. То је довело до недовољне политичке активности којом би се постигло предлагање кандидата за одборнике у свим изборним јединицама.²⁴ Укупан број уписаних бирача у 32 изборне јединице са истакнутим кандидатима за одборнике износио је 36.012. На првим вишестраначким локалним изборима гласало је 12.888 бирача.²⁵ Током првог круга гласања изабрано је 13 одборника (*Брајсћиво*, 10. VI 1992, стр. 9). Пре одржавања другог круга, двојица кандидата СК–ПЈ одустала су од кандидатуре, што је довело до тога да се у другом кругу, уместо 19, изабере 17 одборника. Завршетком другог изборног круга конституисана је Скупштина општине Нови Пазар са 30 одборника, од којих је 28 било чланова СПС и 2 СК–ПЈ.²⁶

Мајски избори 1992. године повећали су незадовољство опозиције. Почетком јуна опозиција је упутила одлучан захтев за одржавање превремених избора на савезном нивоу, али и републичком и локалном. Поред институционалне борбе, опозиција је најавила и ванинституционалну борбу. Са тим циљем, образован је Демократски покрет (ДЕПОС). Од средине јуна широм земље отпочели су масовни улични протести. Ситуација се смирила најавом новоизабраног савезног председника Добрице Ћосића да ће до краја године бити одржани превремени парламентарни избори на свим нивоима, као и избори за председнике република (Goati, 2001, стр. 53–55).

Савезна влада сазвала је 25. августа 1992. године Округли сто и том приликом позвала представнике свих парламентарних странака Србије и Црне Горе. Округлим столом договорено је увођење пропорционалног изборног система са девет изборних јединица, висином изборног прага од 5% и Д’Онтовог формулом за расподелу мандата (Goati, 2001, стр. 55–59). Законом о избору народних посланика из 1992. године конституисан је пропорционални систем²⁷ („Службени гласник РС”, 79/1992). Законом о изборним јединицама за избор народних посланика у Народну скупштину

²³ ОО СПС, Нови Пазар, *Izveštaj o radu opštinske organizacije Socijalističke partije Srbije*, 1992, стр. 3.

²⁴ ОО СПС, Нови Пазар, *Analiza sprovedenih izbora za narodne poslanike u Skupštini SR Jugoslavije i narodne odbornike u Skupštini opštine Novi Pazar*, 1992, стр. 5.

²⁵ ОО СПС, Нови Пазар, *Rezultati izbora za narodne odbornike*, 1992, стр. 5.

²⁶ ОО СПС, Нови Пазар, *Izveštaj o radu opštinske organizacije Socijalističke partije Srbije*, 1992, стр. 3.

²⁷ Према Закону, посланици су се бирали на основу збирних листа које су могле поднети политичке странке, друге политичке организације и групе грађана. Листа је морала садржати најмање две трећине кандидата од броја који се бира у изборним јединицама. Одређено је девет изборних јединица. У свакој изборној јединици бирало се знатно више од 10 кандидата, што је обезбеђивало пропорционалност. Мандати су дељени на основу Д’Онтове формуле, а изборни праг је износио 5%. Бирачи су гласали за листу у целини и првог кандидата. Једна трећина кандидата одређивала

Републике Србије, општина Нови Пазар припала је Изборној јединици број 3 – Крагујевац. Поред Новог Пазара, ову изборну јединицу сачињавали су: Аранђеловац, Александровац, Баточина, Брус, Врњачка Бања, Горњи Милановац, Кнић, Крагујевац, Краљево, Крушевац, Лапово, Лучани, Рача, Рашка, Рековац, Топола, Трстеник, Тутин и Чачак („Службени гласник РС”, 79/1992). Превремени избори расписани су за 20. децембар 1992. године („Службени гласник РС”, 79/1992).

За разлику од мајских, децембарске изборе бојкотовале су само СДА и МБО. Учествовање СДА било је неизвесно до самог краја. У јавном обраћању од 5. децембра, саопштено је јавности „да њени чланови и симпатизери неће изаћи на овогодишње превремене изборе” (*Sandžak*, XII 1992, стр. 5).

Број уписаних у бирачки списак у општини износио је 55.219. На изборе за Савезне посланике у Већу грађана Савезне скупштине Југославије у Новом Пазару гласало је 15.953 грађана. Највише гласова освојила је Српска радикална странка са 5.548 гласова или 36,6%. Њу је следила СПС са освојених 4.558 гласова или 30,1%. На савезним изборима постојала је могућност гласања за СДА,²⁸ при чему је она освојила 2.334 гласа или 15,4%. Резултат осталих странака био је мање значајан, при чему је ДЕПОС успео да освоји 1.166, ДС 438 и СК–ПЈ 333 гласа (*Избори за Савезне посланике у Већу грађана Савезне скупштине Југославије: Децембар 92*, 1993, стр. 189). На нивоу Изборне јединице Крагујевац најуспешнија је била СПС са 174.440 гласова. Њу су следили радикали са 143.119 и ДЕПОС са 117.528 гласова (*Избори за Савезне посланике у Већу грађана Савезне скупштине Југославије: Децембар 92*, 1993, стр. 32–33). Резултати странака и представника групе грађана на изборима за савезне посланике током 1992. године приказани су у Табели 3.

Табела 3. Резултати избора за савезне посланике у Новом Пазару током 1992. године

	Пропорционална листа, мај 1992.	Већинска листа, мај 1992.	Децембарски избори, 1992.
СПС	6.886	3.251	4.558
СРС	5.489	1.642	5.548
СК–ПЈ	717	2.038	333
Д. Никодиновић (ГГ)	/	6.850	/
СДА	/	/	2.334
ДЕПОС	/	/	1.166

се према редоследу, док су преостале две трећине распоређивале странке сходно својим интерним правилима.

²⁸ СДА Црне Горе, за разлику од СДА Србије, одлучила је да изађе на изборе.

Када је у питању гласање за посланике Републике Србије приметно је било значајно повећање гласова за СК–ПЈ, при чему је ова партија успела да освоји 1.700 гласова. Гласови радикала (5.526), СПС (4.618) и ДЕПОС (1.350) готово су идентични са гласовима за савезне посланике.²⁹ Резултати на нивоу Изборне јединице Крагујевац су, такође, били идентични Савезним изборима (*Превремени избори за народне йосланике Скуйшћине Рейублике Србије, 1992: Коначни резулћаййи, 1993, стр. 21*).

Слободан Милошевић успео је да оствари убедљиву победу у трци за председника Републике на простору општине у односу на противкандидата Милана Панића. За њега је гласало 11.011 бирача, док је Панић освојио 4.321 глас.³⁰

Најзначајнију промену у односу на мајске изборе представљају Избори за одборнике општинске скупштине. Поред СПС и СК–ПЈ, овога пута учествовали су и радикали са 24 кандидата, ДЕПОС са 23 кандидата, СРСЈ са 20 кандидата и групе грађана са 11 кандидата. Испред СК–ПЈ нашло се девет кандидата, док је СПС предложио кандидате за 41 изборну јединицу. Од 41 кандидата за одборнике, СПС је директно предложио само 29 испред своје листе. Приликом предлагања кандидата настао је проблем у обезбеђивању потписа. Стога су шест кандидата предложена као кандидати Групе грађана и СПС и шест као кандидати Групе грађана. Избори за одборнике Скупштине општине окончани су тек у трећем изборном кругу. У првом кругу гласало је 15.883 грађана, од чега 5.657 (35,6%) за СПС, 3.533 (22,4%) за СРСЈ, 1.953 (12,3%) за ДЕПОС, 1.529 (9,6%) за СРСЈ, 1.113 (7%) за ГГ/СПС, 787 (4,9%) за ГГ и 586 (3,7%) за СК–ПЈ. На крају изборног циклуса са листе СПС изабрано је 25 одборника, радикала шест, ДЕПОС три, СРСЈ један и из Групе грађана два. Без одборника остало је осам изборних јединица.³¹ По завршетку децембарских локалних избора у јануару 1993. године конституисан је нов сазив Скупштине општине Нови Пазар.³² Том приликом за председника Скупштине општине Нови Пазар изабран је Константин Јовановић, члан СПС.³³ У Табели 4 приказан је страначки састав одборника Скупштине општине Нови Пазар након локалних избора у мају и децембру 1992. године.

²⁹ ОО СПС, Нови Пазар, *Analiza izbora sprovedenih u decembru 1992. godine za savezne i republičke poslanike i odbornike opštinske skupštine, 1993.*

³⁰ ОО СПС, Нови Пазар, *Analiza izbora sprovedenih u decembru 1992. godine za savezne i republičke poslanike i odbornike opštinske skupštine, 1993.*

³¹ ОО СПС, Нови Пазар, *Analiza izbora sprovedenih u decembru 1992. godine za savezne i republičke poslanike i odbornike opštinske skupštine, 1993.*

³² Архива Скупштине општине Нови Пазар, *Odluka o verifikaciji mandata odbornika u Skupštini opštine Novi Pazar, 1993.*

³³ „Рођен 21. јануара 1948. године у Бруснику на Голији, општина Ивањица. Дипломирани политиколог” (Radović, 2015, стр. 85).

Табела 4. Састав одборника у Скупштини општине Нови Пазар након мајских и децембарских избора 1992. године

	Мајски сазив (1992)	Децембарски сазив (1992)
СПС	28	25
СРС	/	6
СК–ПЈ	2	/
ДЕПОС	/	3
СРСЈ	/	1
ГТ	/	2
Јединице без одборника	17	8

По окончању децембарских избора, на политичку сцену ступила је Српска радикална странка, као моћан политички фактор у држави. Након избора, створена је коалиција социјалиста и радикала на савезном и републичком нивоу. У оквиру коалиције убрзо је дошло до сукоба. Када је, средином октобра, постало извесно да она неће опстати, председник Републике је својом одлуком распустио Народну скупштину Србије. Истог дана заказани су парламентарни избори за 19. децембар 1993. године. Треће по реду парламентарне изборе карактерисали су исти изборни закони као и децембарске изборе из 1992. године. Ово су први парламентарни избори који се нису истовремено одржавали са другим, било да су у питању савезни, председнички или локални. Избори су одржани у атмосфери коју су карактерисали ратно окружење, хиперинфлација, санкције и изолација земље, готово потпуно паралисање свих виталних и друштвених институција и стална претња од социјалне и политичке експлозије (Goati, 2001, стр. 99–102). Током 1993. године, на простору новопазарске општине, отпочела су хапшења појединих грађана, претежно чланова или блиских људи СДА³⁴ (RTVNP), а подигнута је и међународна потерница за Сулејманом Угљанином³⁵, председником СДА (Albunović, 2008). Стога се СДА поново одлучила за бојкот (*Sandžak*, 10. XII 1993, стр. 6).

Током превремених децембарских избора у 1993. години на простору општине формирано је 85 бирачких одбора, док је број уписаних бирача износио 53.646. Излазност је износила 30,15%, с обзиром на то да је гласало 16.175 грађана (*Превремени избори за народне посланике у народне скупштинске Републике Србије, 1993. године: коначни резултати*, 1994, стр.

³⁴ Маја 1993. године Окружно јавно тужилаштво подигло је оптужницу против 24 грађана. Њима је стављено на терет да су „покушали да угрозе територијалну целовитост тадашње СРЈ, као и да су нелегално поседовали оружје”.

³⁵ Док се налазио на међународној конференцији у Женеви, септембра 1993. године, за Угљанином је због „сепаратизма, претње територијалном интегритету СРЈ и поседовања оружја” издата потерница и налог за хапшење.

85). Највише гласова освојила је СПС, узевши 6.883 гласа. Потом су следиле Реформска демократска странка Санџака са 3.672, СРС са 2.114 и ДЕПОС са 1.240 гласова. Незнатне резултате постигли су Удружена левица, ДС и ДСС. Групе грађана готово да нису добиле подршку (*Превремени избори за народне посланике у народне скупштинe Републике Србије, 1993. године: коначни резултати*, 1994, стр. 85). Остварени резултати странака на републичким парламентарним изборима у општини Нови Пазар приказани су у Табели 5.

Табела 5. Резултати на републичким парламентарним изборима у општини Нови Пазар 1992. и 1993. године

	Децембар 1992.	Децембар 1993.
СПС	4.618	6.883
СРС	5.526	2.144
СК-ПЈ	1.700	/
ДЕПОС	1.350	1.240
РДСС	/	3.672
СДА	/	/

Закључак

Вишестраначко политичко организовање почетком деведесетих година на подручју општине Нови Пазар пробудило је интересовање становништва за деловање, рад и циљеве новоформираних странака. Цео период карактерисали су велика активност новонасталих странака, њихови односи и често супротстављени ставови нарочито у вези са питањима исељавања Срба и Муслимана у претходном периоду, положајем Срба и Муслимана у општини односно Републици, питањем Космета и могућности остваривања права која му по Уставу припадају.

Антагонизам између народа и републичких власти на Савезном нивоу пренешен је и на подручје општине. Различито виђење друштвено-политичких догађаја из прошлости на простору општине допринишло је повећању подела. Значајну улогу у повећању антагонизма имало је и неповерење у рад СК Југославије, СК Србије и општинских организација блиских СК. Због политичких турбуленција у земљи, бирачко тело се окретало превасходно партијама са националним програмом. Националне партије „играле су на карту” угрожености и обесправљености сопствених националних група у претходном периоду. Квалитет програма партија приликом избора није имао значајну улогу. Таквим иступањем партије су убрзано извршиле националну хомогенизацију и поделу код локалног становништва, али и политички профитирале.

Поверење у једнонационалне партије одмах је дошло до изражаја. Током првих вишестраначких избора, убедљиву победу однела је СДА. Њени кандидати успели су да освоје 90% гласова локалног муслиманског становништва. Српско становништво доделило је своје гласове странкама СПО и СПС, при чему је на парламентарним изборима превагу однео СПО. Тенденција поверења у националне странке настављена је и у наредном периоду. Странка демократске акције успела је да задржи политички примат међу муслиманским становништвом општине током овог периода. Томе у прилог иду дојкоти избора у 1992. и 1993. години већине Муслимана. Мањи број Муслимана пружао је подршку умеренијим снагама, попут СРСЈ. Српско становништво општине је, за разлику од муслиманског, активно учествовало на свим изборима. Током целокупног периода приметна је била политичка плурализација Срба. Социјалистичка партија Србије успела је временом да се наметне као најзначајнија партија међу локалним српским становништвом.

Избори су показали да је политика умерених и помирљивијих струја, попут СРСЈ, доживела дебакл. И поред антагонизама и напете атмосфере избори су пролазили у толерантној атмосфери без већих инцидената. Изборни резултати су прихватани. Испољена је завидна доза политичке културе међу локалним партијама. Демократски избори показали су да је могуће расправљати о врло деликатним и притајеним проблемима из прошлости, чак и у тешким временима. Формирани органи Скупштине општине након локалних избора 1992. године нормално су функционисали и обављали власт. Становништво општине показало је спремност на међусобну сарадњу.

Деескалацијом ситуације на нивоу Југославије, а потом и петооктобарским променама међунационални односи у политичким иступима почели су да губе на значају. Постепено су се међунационалне тензије смиривале. Томе је умногоме допринела и политичка плурализација међу муслиманским становништвом. Уместо националних, простором општине почела су доминирати свакодневна животна питања локалног становништва и међустранички односи муслиманских странака.

Необјављени извори

Архива Скупштине општине Нови Пазар.

Odluka o verifikaciji mandata odbornika u Skupštini opštine Novi Pazar. (1993). Novi Pazar.

Архива општинског одбора Социјалистичке партије Србије.

Analiza izbora sprovedenih u decembru 1992. godine za savezne i republičke poslanike i odbornike opštinske skupštine. (1993). Novi Pazar: Socijalistička partija Srbije Opštinski odbor SPS Novi Pazar.

Analiza sprovedenih izbora za narodne poslanike i predsednika Republike Srbije u opštini Novi Pazar. (1991). Novi Pazar: Socijalistička partija Srbije Opštinski odbor SPS Novi Pazar.

Analiza sprovedenih izbora za narodne poslanike u Skupštini SR Jugoslavije i narodne odbornike u Skupštini opštine Novi Pazar. (1992). Novi Pazar: Socijalistička partija Srbije Opštinski odbor SPS Novi Pazar.

Izveštaj o radu opštinske organizacije Socijalističke partije Srbije. (1992). Novi Pazar: Socijalistička partija Srbije Opštinski odbor SPS Novi Pazar.

Rezultati izbora za narodne odbornike. (1992). Novi Pazar: Socijalistička partija Srbije Opštinski odbor SPS Novi Pazar.

Историјски архив „Рас” Нови Пазар.

Општински комитет Савеза комуниста, 1990.

Одјављени извори

Izbori 1990. Konačni rezultati izbora za predsednika republike i narodne poslanike. (1991). Београд: Републички завод за статистику.

Избори за Савезне посланике у Већу грађана Савезне скупшћине Југославије: Децембар 92. (1993). Београд: Савезни завод за статистику.

Превремени избори за народне посланике Скупшћине Републике Србије, 1992: Коначни резултати. (1993). Београд: Републички завод за статистику.

Превремени избори за народне посланике у народне скупшћине Републике Србије, 1993. године: коначни резултати. (1994). Београд: Републички завод за статистику.

„Службени гласник РС” – 1/1990, 15/1990, 26/1992, 37/1992, 79/1992.

„Службени гласник СРС” – 37/1990.

Штампа

Борба: орган Комунистичке партије Југославије, год. 1990. (221, 254).

Брајство: орган Јединствене народноослободилачке фронте новопазарској окупира, год. 1990. (962, 973, 976, 977, 978, 981, 982, 991, 994, 996, 997, 998, 1001, 1003), год. 1991. (1037), год. 1992. (1056, 1057).

Вечерње новости (2. београдско издање), год. 1990. (август и септембар).

Политика, год. 1990. (27591, 27596, 27605).

Политика експрес, год. 1990. (9487, 9522).

Preporod: islamske informativne novine, год. 1990. (11/474, 12/475), год. 1991. (21/508).

Sandžak: nezavisna mesečna revija za politiku i kulturu, год. 1992. (11/12), год. 1993. (34).

Svet (Politikin svet), год. 1990. (217).

Литература

Алексић, Ј. (2018). Пут у рат: Пресек политичке ситуације у Босни и Херцеговини између пролећа 1990. и пролећа 1992. године. *Зборник радова Филозофској факултета у Пришћини*, 48 (2), 125–149.

- Банцковић, С. (1993). Токови исељавања Муслимана из Босне и Херцеговине и Санџака у Турску. *Новојазарски зборник*, 17, 103–115.
- Банцковић, С. (1996). Исељеници из Санџака у Турској. *Новојазарски зборник*, 20, 137–157.
- Никодиновић, Д. (2016). *Рашка обласи*, II. Нови Сад: Прометеј.
- Срњишанин, Р. (2005). *Sandžak između Srbije i Crne Gore: (dokumenti i članci)*. Novi Pazar: Sandžački intelektualni krug.
- Cvetković, S. (2020). Proces zatiranja parlamentarizma u Srbiji i oblici pritisaka na opoziciju uoči izbora 11. novembra 1945. *Istorija 20. veka*, 2, 151–172.
- Goati, V. (2001). *Izbori u SRJ: od 1990. do 1998: volja građana ili izborna manipulacija: dodatak: Izbori 2000*. Beograd: Centar za slobodne izbore i demokratiju.
- Jovanović, M. i Vučićević, D. (2020). Dinamika političkog organizovanja u Srbiji od obnove partijskog pluralizma: izborni avanturisti u stilu „pečuraka pre kiše”. U: S. Orlović i D. Kovačević (prir. i ur.), *Trideset godina obnovljenog višepartizma u Srbiji – (ne)naučene lekcije* (71–99). Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.
- Pavlović, V. (2020). Uspon i pad političkog pluralizma u Srbiji. U: S. Orlović i D. Kovačević (prir. i ur.), *Trideset godina obnovljenog višepartizma u Srbiji – (ne)naučene lekcije* (25–41). Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.
- Radović, M. (2015). *Predsednici Novog Pazara od 1912. do 2012. godine*. Novi Pazar: Muzej „Ras”.

Интeрнет извори

- Albunović, M. (2008). *Sa Ljajićem u istoj vladi*. Preuzeto 21. februara 2023. sa: <https://www.politika.rs/sr/clanak/47822/Sa-Ljajicem-u-istoj-vladi>
- Bošnjačko nacionalno vijeće (n.d.). *O vijeću*. Preuzeto 21. februara 2023. sa: <https://www.bnv.org.rs/onama.php>
- BSoft Media Studio. (2019, 11. decembar). Vuk Draskovic u Novom Pazaru prijeti da se osjeci ruku ko podigne turski bajrak [Видео-запис]. Preuzeto 21. februara 2023. sa: https://www.youtube.com/watch?v=AdIbKPVkfFU&t=513s&ab_channel=SDASand%C5%BEaka
- RTVNP. (2013). *Završen maratonski sudski proces protiv Sandžačke grupe*. Preuzeto 21. februara 2023. sa: <https://sandzakpress.net/završen-maratonski-sudski-proces-protiv-sandzacke-grupe/>
- SDA Sandžaka. (2012, 31. oktobar). Osnivačka Skupština SDA Sandžaka, 29. 7. 1990. [Видео-запис]. Preuzeto 21. februara 2023. sa: https://www.youtube.com/watch?v=AdIbKPVkfFU&t=5s&ab_channel=SDASand%C5%BEaka

Ratko S. MINIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica

Faculty of Philosophy

Elections in the Municipality of Novi Pazar in the Early 1990s

Summary

The fall of the Berlin Wall led to the collapse of socialism and initiated the process of re-parliamentarization. This period was characterized by the establishment of multi-partyism, involving the revitalization or transformation of some old parties and the formation of new parties. Additionally, multi-party elections were organized.

The path of political pluralization of SR Serbia started after the adoption of the position of the LC of Serbia at the XI Congress that “the League of Communists does not claim a political monopoly”. Party pluralization and political processes in the territory of the Novi Pazar municipality followed the above processes and events. During 1990, committees of the most important republican parties (Socialist Party of Serbia, SPS, Serbian Renewal Movement, SPO, Union of Reform Forces of Yugoslavia, SRSJ, and others) were founded in the municipality, along with a branch of the most significant party from the SR Bosnia and Herzegovina, the Party of Democratic Action, SDA. The antagonism between the peoples at the federal level was transferred to the municipal area as well. Different views of socio-political events from the past in the municipality contributed to increased divisions. Due to the political turbulence in the country, the electorate primarily turned to parties with a national program. National parties often emphasized the perceived threat and humiliation of their own national groups in the preceding period. With such statements, parties rapidly carried out national homogenization and division among the local population, also profiting politically.

Trust in uni-national parties was immediately evident. During the first multi-party elections, the SDA won convincingly. Its candidates managed to secure 90% of the votes from the local Muslim population. The Serbian population allocated its votes to the SPO and SPS, with the SPO winning the parliamentary elections. The tendency of trust in national parties continued in the following period. The Party of Democratic Action managed to maintain political primacy among the Muslim population of the municipality during this period. This is evidenced by the boycotts of the elections in 1992 and 1993 by the majority of Muslims. A smaller number of Muslims supported more moderate parties, such as the SRSJ. The Serbian population of the municipality, unlike the Muslim population, actively participated in all elections. Throughout the entire period, the political pluralization of the Serbs was noticeable. The Socialist Party of Serbia managed to assert itself over time as the most significant party among the local Serbian population.

The elections showed that the politics of moderate and more conciliatory currents, such as SRSJ, experienced a debacle. Despite the antagonisms and the tense political climate, the elections took place in a tolerant manner without major incidents. The election results were accepted. An enviable amount of political culture was demonstrated

among the local parties. Democratic elections have shown that it is possible to discuss very delicate and latent problems from the past, even in difficult times.

With the de-escalation of the situation at the level of Yugoslavia and, subsequently, with the changes on October 5th, inter-ethnic relations in political advancements began to lose their importance. Gradually, tensions subsided. Political pluralization among the Muslim population of the municipality also contributed to this. Instead of national issues, the municipality's focus shifted to the daily life concerns of the local population and the inter-party relations of the Muslim parties.

Keywords: elections; Raška area; Sandžak; Novi Pazar; Party of Democratic Action (SDA); Socialist Party of Serbia (SPS); Serbian Renewal Movement (SPO).

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).